

“O‘ZBEKISTONDA XOTIN-QIZLAR HUQUQLARIGA OID NORMALARNING SHAKLLANISHI: TARIXIY BOSQICHLAR VA HUQUQIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARI”

Boymurotova Mushtariy G'ayrat qizi,

Surxondaryo viloyati Pedagogik mahorat markazi

Uzluksiz kasbiy ta'limni tashkil etish bo'limi bosh mutaxassissi

mushtariyboymurotova@gmail.com

+99893 767-33-88

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonda xotin-qizlar huquqlariga oid normalarning shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tarixiy-huquqiy jihatdan tahlil qilinadi. Xususan, ayollar huquqlarining dastlabki an'anaviy asoslari, sovet davridagi o'zgarishlar hamda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan huquqiy islohotlar yoritib beriladi. Shuningdek, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi o'rni va ularning huquqlarini ta'minlashga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar mazmuni ilmiy asosda tahlil etiladi

Kalit so'zlar: xotin-qizlar huquqlari, huquqiy normalar, tarixiy bosqichlar, gender tengligi, ijtimoiy-siyosiy faollik, normativ-huquqiy hujjatlar, mustaqillik davri

Аннотация: В данной статье анализируются этапы формирования и развития норм, регулирующих права женщин в Узбекистане, с историко-правовой точки зрения. Особое внимание уделяется традиционным основам прав женщин, изменениям в советский период, а также правовым реформам, осуществлённым в годы независимости. Кроме того, рассматривается роль женщин в общественно-политической жизни и содержание нормативно-правовых актов, направленных на обеспечение их прав.

Ключевые слова: права женщин, правовые нормы, исторические этапы, гендерное равенство, общественно-политическая активность, нормативно-правовые акты, период независимости

Annotation: This article examines the main stages in the formation and development of norms related to women's rights in Uzbekistan from a historical and legal perspective. It highlights the traditional foundations of women's rights, changes during the Soviet period, and legal reforms implemented during the years of independence. The study also analyzes the role of women in socio-political life and the content of legal frameworks aimed at ensuring their rights.

Key words: women's rights, legal norms, historical stages, gender equality, socio-political activity, legal framework, independence period

O'zbekistonda xotin-qizlar huquqlariga oid normalarning shakllanishi bir necha muhim bosqichlarni o'z ichiga oladi. Mamlakat mustaqillikka erishgach, jamiyat taraqqiyotining yangi davri boshlanib, bu jarayon nafaqat siyosiy va iqtisodiy sohalarda, balki inson huquqlari, xususan ayollar huquqlariga bo'lgan munosabatda ham tub burilish yasadi. Avvalgi tuzumdan farqli ravishda, yangi davrda davlat siyosatining markaziga inson manfaatlari qo'yildi va bu yondashuv ayollarga nisbatan munosabatni ham yangicha asosda qayta ko'rib chiqishni taqozo etdi.

Ko'plab olimlarning ilmiy tadqiqotlarida ta'kidlanganidek, mustaqillikning qo'lga kiritilishi inson huquqlarini ta'minlash bilan bir qatorda, ayollar huquqlarini himoya qilishning mutlaqo yangi bosqichini boshlab berdi[1:54]. Shu bilan birga, xotin-qizlar manfaatlarini himoya qiluvchi maxsus tashkiliy mexanizmlarni shakllantirish, shuningdek, ushbu yo'nalishda mas'ul bo'lgan davlat organlarini belgilash va ularning faoliyatini samarali yo'lga qo'yishga alohida e'tibor qaratildi[2:54]. Xususan, O'zbekiston hukumati tashabbusi bilan ayollarning huquq va manfaatlarini ta'minlashga qaratilgan tizimli choralar ishlab chiqildi hamda amaliyotga joriy etildi.

1991-yil 27-dekabrda o'tkazilgan Termiz konferensiyasi natijasida O'zbekiston xotin-qizlar qo'mitasi tashkil etilib, uning hududiy bo'linmalari mamlakatning barcha mintaqalarida faoliyat yurita boshladi. Mazkur qo'mita nafaqat yangi tashkiliy mexanizm sifatida maydonga chiqdi, balki o'sha davr ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda muhim ijtimoiy institut vazifasini ham bajardi. Uning asosiy maqsadi xotin-qizlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirish, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarini yaxshilash hamda ularning salohiyatini ro'yobga chiqarishga ko'maklashishdan iborat etib belgilandi. Shu bilan birga, oilada sog'lom ma'naviy-axloqiy muhitni shakllantirishda ayollarning o'rni va ta'sirini kuchaytirish ham muhim vazifalar qatoriga kiritildi.

Bundan tashqari, 1991-yil 23-fevralda tashkil etilgan O'zbekiston xotin-qizlar qo'mitasi o'z faoliyatini to'rtta ustuvor yo'nalish asosida olib bordi[3:40]. Birinchi yo'nalish bozor iqtisodiyotiga o'tish sharoitida ayollarni ijtimoiy va kasbiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, ularning davlat boshqaruvi tizimlarida ishtirokini kengaytirish hamda turli darajadagi qonunlarni qabul qilish jarayonida teng huquqli qatnashuvini ta'minlashga qaratildi. Ikkinchi yo'nalishda ayollar uchun ta'lim olish, malaka oshirish va kasbiy mahoratini rivojlantirish borasida teng imkoniyatlar yaratish, davlat dasturlarida ularning ishtirokini kengaytirish, huquqiy kafolatlar mexanizmlarini mustahkamlash hamda huquqiy savodxonligini oshirish masalalari ilgari surildi. Uchinchi yo'nalish doirasida onalik va bolalikni muhofaza qilish, ayollarning

reproduktiv salomatligini mustahkamlash, shuningdek, ayollar va bolalar salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillarni kamaytirish masalalari muhim o'rin egalladi. To'rtinchi yo'nalish esa xalqaro xotin-qizlar tashkilotlari bilan hamkorlikni rivojlantirish, siyosiy, madaniy, ilmiy va iqtisodiy sohalarda axborot almashinuvini kengaytirishga qaratildi[4: 8-5]. Umuman olganda, O'zbekistonda xotin-qizlar huquqlari va erkinliklarini ta'minlash borasidagi islohotlarni shartli ravishda uch bosqichga ajratish mumkin. Olimlar ta'kidlaganidek, birinchi bosqich 1992-yilda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining qabul qilinishi bilan yakunlangan bo'lsa, keyingi bosqichlarda milliy qonunchilik tizimini xalqaro me'yorlarga moslashtirish jarayoni izchil davom ettirildi. Mazkur jarayonda milliy qonunchilikni xalqaro huquq normalariga moslashtirish bo'yicha izchil ishlar yo'lga qo'yildi va bugungi kunga qadar davom ettirilmoqda[5:408]. Shu bilan birga, ayrim tadqiqotchilar tomonidan O'zbekistonda ayollar huquqlariga oid xalqaro standartlarni milliy qonunchilikka joriy etish jarayoni yetarli darajada samarali emasligi haqida tanqidiy fikrlar ham ilgari surilgan. Xususan, xotin-qizlar huquqlarini kamsitilishining barcha shakllariga barham berishga qaratilgan xalqaro konvensiya tamoyillari, ya'ni diskriminatsiyani bartaraf etish g'oyasi, jahon hamjamiyatiga a'zo davlatlar qatori O'zbekiston milliy qonunchiligida ham to'liq aks etishi zarurligi ta'kidlanadi.

O'zbek xalqining qadimiy an'analarida oila muqaddas maskan sifatida e'tirof etilib kelinadi. Chunki oila nafaqat insoniyat davomiyligini ta'minlovchi muhit, balki jamiyat va davlat taraqqiyotini belgilovchi muhim ijtimoiy institut hisoblanadi. Shu bois, oilani mustahkamlash masalasi nafaqat milliy, balki global darajada ham dolzarb ahamiyat kasb etgan. Buni BMT Bosh Assambleyasining 1993-yil 20-sentabrdagi qaroriga asosan 1994-yildan boshlab 15-may sanasining Xalqaro oila kuni sifatida e'lon qilinganida ham ko'rish mumkin[6:1-5]. Ushbu tashabbusning asosiy maqsadi insonlarning farovon hayoti, baxt-saodati va tinchligini ta'minlovchi asosiy maskan bo'lgan oilaga e'tiborni kuchaytirishdan iboratdir.

Keyingi yillarda mamlakatda millat genofondini yaxshilash, oilalarda tibbiy madaniyatni oshirish, aholi turmush darajasi va umr davomiyligini yuksaltirishga qaratilgan keng ko'lamli chora-tadbirlar amalga oshirildi. Ayniqsa, sog'lom avlodni shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish ustuvor yo'nalishlardan biriga aylandi. Shu maqsadda qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinib, amaliyotga tatbiq etildi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 1993-yil 23-apreldagi "Sog'lom avlod uchun" xalqaro nodavlat xayriya fondini tashkil etish to'g'risida"gi PF-596-sonli, 1994-yil 16-iyundagi "Bolali oilalarga davlat ijtimoiy yordami tizimini takomillashtirish to'g'risida"gi PF-871-sonli hamda 1994-yil 23-avgustdagi "Kam ta'minlangan oilalarni qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi PF-938-sonli farmonlari muhim ahamiyat kasb etdi[7: 8]. Ikkinchi bosqich 2001–2015-yillarni qamrab olib,

ushbu davr ayollar huquqlarini amalda ta'minlash nuqtai nazaridan muhim ahamiyat kasb etdi. Aynan shu yillarda xotin-qizlarning siyosiy huquqlarini ro'yobga chiqarishga qaratilgan qator islohotlar izchil amalga oshirildi. Eng avvalo, ayollarning saylov huquqlarini ta'minlash borasida milliy tajriba shakllandi va rivojlantirildi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Saylov kodeksining 13-bobi 70-moddasida siyosiy partiyalar tomonidan deputatlikka nomzodlar ko'rsatish tartibi belgilab berilib, unga ko'ra ayollar ulushi nomzodlar umumiy sonining kamida 30 foizini tashkil etishi shartligi mustahkamlab qo'yildi[8: 03-19-544].

Mazkur norma jamiyatda ayollarning faolligini oshirishga xizmat qiluvchi muhim huquqiy mexanizm sifatida namoyon bo'ldi. Bir tomondan, u ayollarga saylovlarda faol ishtirok etish va o'z nomzodini ilgari surish imkoniyatini kengaytirdi, ikkinchi tomondan esa saylovchilar uchun tanlov imkoniyatlarini sezilarli darajada boyitdi. Bu esa mamlakatda olib borilayotgan demokratik islohotlarga mos ravishda xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi ishtirokini kuchaytirish, ularning jamiyat va davlat qurilishidagi mavqeini mustahkamlashga xizmat qildi.

Shuningdek, saylov tizimi ayollarning ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishning muhim omillaridan biri sifatida qaraladi. Shu munosabat bilan Saylov kodeksining 91-moddasiga muvofiq ham siyosiy partiyalar tomonidan ko'rsatiladigan deputatlikka nomzodlarning kamida 30 foizini xotin-qizlar tashkil etishi lozimligi belgilandi[9: 03-19-544].

. Mazkur kvota nafaqat O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputatligiga, balki mahalliy Kengashlar deputatligiga nomzodlarga nisbatan ham tatbiq etiladi[8: 3-19]

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda xotin-qizlar huquqlariga oid normalarning shakllanishi va rivojlanishi mustaqillikdan keyingi davrda izchil, bosqichma-bosqich amalga oshirilgan kompleks jarayon sifatida namoyon bo'ladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, dastlabki bosqichda ayollar huquqlarini ta'minlashning huquqiy poydevori yaratilib, Konstitutsiya va unga mos ravishda qabul qilingan qonun hujjatlari orqali gender tenglikning asosiy prinsiplari mustahkamlandi. Shu bilan birga, xotin-qizlar manfaatlarini ifoda etuvchi va himoya qiluvchi institutlar, jumladan, maxsus qo'mitalar va tashkilotlarning tashkil etilishi bu jarayonning institutsional asoslarini shakllantirdi.

Keyingi bosqichda milliy qonunchilikni xalqaro huquq normalariga moslashtirish, xotin-qizlar huquqlarini himoya qilish bo'yicha xalqaro standartlarni implementatsiya qilish jarayonlari jadallashdi. Bu davrda oilani mustahkamlash, onalik va bolalikni muhofaza qilish, sog'lom avlodni tarbiyalash hamda ijtimoiy himoya tizimini takomillashtirishga qaratilgan normativ-huquqiy hujjatlar tizimi yaratildi. Mazkur chora-tadbirlar nafaqat ayollarning ijtimoiy-iqtisodiy ahvolini yaxshilashga, balki ularning jamiyatdagi ijtimoiy rolini kuchaytirishga xizmat qildi.

2001–2015-yillarni qamrab olgan ikkinchi bosqichda esa xotin-qizlarning siyosiy huquqlarini ro'yobga chiqarish masalasi ustuvor yo'nalishga aylandi. Saylov qonunchiligiga gender kvotalarining joriy etilishi ayollarning davlat hokimiyati organlaridagi vakilligini oshirishning muhim huquqiy mexanizmi sifatida xizmat qildi. Bu esa, o'z navbatida, ayollarning qarorlar qabul qilish jarayonidagi ishtirokini kengaytirib, ularning ijtimoiy-siyosiy faolligini sezilarli darajada oshirdi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda xotin-qizlar huquqlarini ta'minlash siyosati evolyutsion rivojlanish xarakteriga ega bo'lib, huquqiy asoslar, institutsional mexanizmlar va amaliy chora-tadbirlarning uzviy uyg'unligi orqali takomillashib bormoqda. Natijada, xotin-qizlarning huquq va erkinliklarini ta'minlash, ularning jamiyatdagi o'rni va nufuzini oshirish borasida muhim natijalarga erishildi. Shu bilan birga, olib borilgan tadqiqotlar asosida aytish mumkinki, xotin-qizlar huquqlarini xalqaro standartlar darajasida to'liq ta'minlash, gender tenglikni yanada chuqurlashtirish hamda huquqiy mexanizmlarning samaradorligini oshirish kelgusidagi ustuvor vazifalardan biri bo'lib qolmoqda. Bu esa ilmiy-amaliy yondashuvlarni kuchaytirish, normativ-huquqiy bazani takomillashtirish hamda jamiyatda gender madaniyatini yuksaltirishni taqozo etadi.

.Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Inagamova M. Ayol huquqlarini shakllanishining tarixiy huquqiy negizlari. O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2012. – B. 40.
2. O'zbekiston Xotin-qizlar qo'mitasining 2014–2015 yillardagi hisobot hujjatlari to'plami. – Toshkent, 2015.
3. Axmedshina F. Mustaqillik sharoitida O'zbekistonning gender muammolari // Gender munosabatlar nazariyasi va amaliyotiga kirish. – Toshkent, 2007. – B. 408.
4. Xalqaro oila kuni. – www.gov.uz
5. O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1993-y., 4-son, 177-modda. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 26.06.2019-y., 03/19/544/3337-son.

6. So‘fiyeva D. O‘zbekiston xotin-qizlarining saylov jarayonida ishtiroki. – Toshkent: Fuqarolik jamiyati shakllanishini monitoring qilish mustaqil instituti, 2014. – B. 13.
7. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1998-y., 5–6-son, 88-modda.
8. O‘zbekiston Respublikasining 2018-yil 21-dekabrdagi O‘RQ-506-sonli Qonuni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 21.12.2018-y., 03/18/506/2356-son.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti I. Karimovning 2000-yil 23-martda xalq deputatlari Surxondaryo viloyat Kengashi sessiyasida so‘zlagan nutqi // Surxon tongi gazetasi, 2000-yil 29-mart. – B. 2.